

UO'K: 491.5

ТАҲЛИЛИ БАЪЗЕ ВОЖАҲОИ ЛЕКСИКАИ ЗАРГАРӢ ВА ОРОИШӢ ДАР
“ШОҲНОМА”-И ФИРДАВСӢFIRDAVSIYNING “SHOHNOMA” ASARIDA ZARGARLIK VA BEZAKKA OID AYRIM
LUG'AT BIRLIKLARINING TAHLILIАНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, СВЯЗАННЫХ С ЮВЕЛИРНЫМ
ДЕЛОМ И УКРАШЕНИЯМИ, В ПРОИЗВЕДЕНИИ ФИРДОУСИ «ШАХНАМЕ»ANALYSIS OF SOME JEWELRY AND ORNAMENTATION TERMS IN “SHAHNAME” BY
FIRDAVSIШукурова Ҳафиза Сайфиевна Докторант кафедраи филологияи тоҷик ва забонҳои шарқи ДДС ба номи Шароф
Рашидов**Аннотатсия**

Дар ин мақола бар асоси ҷилди якуми “Шоҳнома”-и Абулқосими Фирдавси баъзе вожа ва истилоҳоти ҳоси лексикаи заргарӣ ва ороишӣ баррасӣ гардидаанд. Муҳаққиқ ба ин натиҷа расидааст, ки Фирдавси дар баробари тасвири таърихи кӯҳан, ҳамзамон аз одоби ороиш, ҳунари заргарӣ ва номи шайхӯи мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишгарӣ хуб хабардор будаву ҳатто дар бораи таърихи кашфи ин моддиёт маълумоти таърихӣ-бадеӣ додааст. Ҳунари шоирӣ ва услуби ҳоси Фирдавси дар он зоҳир мегардад, ки он ҳамаро мисли ҷавоҳирот ба риштаи назм кашидааст, тавассути осори ҷовидонааш таркиби луғавӣ ва вожа-истилоҳоти мансуби лексикаи заргарӣ ва ороиширо бой гардондааст.

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abulqosim Firdavsiyning “Shohnoma” asarining birinchi jildi asosida zargarlik va bezak terminologiyasiga oid ayrim so'z va atamalar tahlil qilingan. Tadqiqotchil shu xulosaga kelganki, Firdavsiy ko'hna tarixni yoritib berishi bilan bir qatorda, bezatish va zargarlik hunariga xos bo'lgan, hamda bezakchilikka oid atamalarni yaxshi bilgan, hatto bu moddiyatlarning kashf etilishi haqida tarixiy-badiiy ma'lumotlar ham keltirgan. Firdavsiyning shoirlilik mahorati va o'ziga xos uslubi shunda namoyon bo'ladiki, u hama narsani go'yoki gavharlar singari nazm rishtasiga tizgan. Shu yo'l bilan uning asarlari bizgacha etib kelgan va shu bilan birga, lug'aviy tarkib hamda zargarlik va bezakchilikka oid atama va istilohlar zahirasini boyitgan.

Аннотация

В этой статье на основе первого тома «Шахнаме» Абулкаси́ма Фирдоуси рассматриваются некоторые термины и слова, относящиеся к лексике ювелирного и декоративного искусства. Исследователь пришел к выводу, что Фирдоуси, помимо описания древней истории, был хорошо осведомлен о нравах украшения, ювелирном мастерстве и названиях предметов, относящихся к ювелирной и декоративной лексике. Более того, он даже представил историко-художественную информацию о происхождении этих материалов. Поэтическое мастерство и уникальный стиль Фирдоуси проявляются в том, что он изобразил все это в стихотворной форме, словно нанизал на нить, подобно драгоценным камням. Благодаря этому его произведение дошло до наших дней, обогатив тем самым словарный состав и терминологию, связанную с ювелирным и декоративным искусством.

Abstract

This article examines certain terms and words related to the vocabulary of jewelry and decorative arts based on the first volume of “Shahname” by Abulkosim Firdavsi. The researcher has concluded that, in addition to depicting ancient history, Firdavsi was well aware of the customs of adornment, the art of jewelry-making, and the names of objects associated with the vocabulary of jewelry and decoration. Moreover, he provided historical and artistic information about the discovery of these materials. Firdavsi's poetic mastery and unique style are evident in how he skillfully weaves all these elements into verse, like threading precious gems. As a result, his work has been preserved through the ages, enriching the lexical composition and terminology related to jewelry and decorative arts.

Калидвожаҳо: Фирдавси, “Шоҳнома”, заргарӣ, ороиш, зар, заррин, гавҳар, сим, ёқут, дебо, бечода, забарҷад, зарринситом, зарринниём, зарринсипар, зарринқулоҳ, гӯшвор, тавқ, ҳалқа, тоҷ, зартобут.

Kalit so'zlar: Firdavsiy, “Shohnoma”, zargarlik, bezak, zar, zarrin, gavhar, sim, yoqut, debo, bejoda, zabarjad, zarrinsitom, zarrinnyom, zarrinsipar, zarrinkuloh, g'ushvor, tavq, halqa toj, zartobut.

TILSHUNOSLIK

Ключевые слова: Фирдоуси, «Шахнаме», ювелирное дело, украшение, золото, золотой, драгоценный камень, серебро, рубин, парча, бирюза, изумруд, золотой пояс, золотые ножны, золотой щит, золотой шлем, серьга, ожерелье, кольцо, корона, золотой гроб.

Key words: Firdavsi, Shahname, jewelry, ornamentation, gold, golden, gem, silver, ruby, brocade, turquoise, emerald, golden belt, golden sheath, golden shield, golden helmet, earring, necklace, ring, crown, golden coffin.

САРСУХАН

Маълум аст, ки забони адабии тоҷикӣ дорои таърихи куҳан буда, дар рушду нумӯи таркиби луғавӣ, калимасозӣ, сарфу наҳв ва услубиёти он саҳми адибону олимону шоирони адабиёти ғаниву рангини форсу тоҷик хеле назаррас аст.

Забон воситаи муҳими муоширати байни одамон аст. Сухан гуфтан ҳислати одамист ва маҳз ҳамин ҳислат одамро аз дигар мавҷудоти олам фарқ мекунонад. Ташаккул ва таҳаввули категорияҳои грамматикӣ забони адабии ҳозираи тоҷик натиҷаи тараққиёти дуру дарози таърихӣ он мебошад. Ёдгориҳои ҳаттӣ, маданияти бузурги халқи тоҷик гувоҳи он мебошанд, ки забони тоҷикӣ дар давоми зиёда аз ҳазор сол на танҳо сохти грамматикӣ ва таркиби луғавӣ худро то ба ҳол нигоҳ дошта меояд, балки хеле инкишофу густариш ҳам ёфтааст. Таърихи инкишофи забони адабии тоҷик бо таърихи халқи мо, бо ҳаёти ҷамъиятӣ ва маданияти вай зич вобаста аст.

Тавассути ҳавзаҳои фарҳангии мардуми эронитабор «Шоҳнома» ба минтақаҳои гуногун роҳ ёфта ва бар адабиёти ҷаҳон таъсир гузоштааст. Фирдавсӣ асари худро дар замоне навишт, ки давлати бузург ва муттамакази тоҷикон – Сомониён гирифтори кашмакашиҳои дохилӣ буд. Вай дар синни 35-солагӣ, пас аз он ки ба Бухоро ва дигар ҷойҳои сафар карда, бар иловаи «Шоҳномаи Абӯмансурӣ» дар бораи гузаштаи мардумони Эрон маълумоти муфассал ҷамъ овард, ба танзими ҳамосаи худ «Шоҳнома» шуруъ намуд.

Сарчашмаи асосии ҳамосаи Фирдавсиро силсилаи гуфтори саккоӣ - суғдӣ дар бораи Рустами баҳодур, ки беш аз сеяки дostonро дар бар мегирад, инчунин афсонаҳои суғдӣ ва хоразмӣ дар бораи Сиёвуш ва афсонаи бохтарӣ дар бораи Исфандиёр фароҳам овардаанд. Аксарияти асотирӣ фасли аввали дoston, ки бо афсонаҳои дар Авесто ишораёфта мушобеҳ мебошанд, низ аз манбаҳои осиемиёнагӣ баромадаанд.

Дар асари мазкур, на фақат майдони корзори ҳарбу кишваркушоӣ, балки одоби зиндагӣ аз қабилҳои оиладорӣ, ҳурмати волидон, тарбияти фарзанд, ватандӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, қаҳрамонӣ, хайрхоӣ, инсондӯстӣ, санъатдӯстӣ ва амсоли инҳо ҳам бештар зикр гашта, дар ҳар яке лексикаи хосро мебинем, ки аз маҳорати шоирии Фирдавсӣ ва таърихи бойи забони тоҷикӣ-форсӣ гувоҳӣ медиҳад. Яке аз он соҳа ва лексикаи мансуби он заргарӣ ва орошот мебошад, ки Фирдавсӣ дар мавридҳои хос, хусусан, лаҳзаҳои тӯю сури шоҳзодагону паҳлавонҳо ва духтарону занони ҳарамсарои шоҳон, аз он моддиёт ва вожаи истилоҳоти мансуби лексикаи заргарӣ ва орошӣ бо як услуби хос корбаст намудааст.

МЕТОДҲО ВА ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ

Устод С. Айнӣ зимни рисолаи «Дар бораи Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ» овардааст, ки «Шоҳнома»-ро дар замони аҷнабиён ба номи Исо бинни Исфандиёр ба тарзи наср ба арабӣ тарҷума кардааст, ки ин тарҷума дар соли 679 ҳиҷрӣ тамом ёфтааст [10, 247]. Дуюмин забоне, ки ин китоб тарҷума шудааст, туркист ва ин корро дар асри XVII Тотор – Алӣ Афандӣ ба анҷом расонидааст [9, 3]. Асари Фирдавсӣ дар байни туркзабонони Осиеи Миёна хеле шухрат ёфта, аз аввали садаи XVIII онро ўзбекҳо низ ба забони худ меҳонданд [9, 3]. Аврупоиён аз рӯзгор ва асари Фирдавсӣ барвақт воқиф буданд, вале онҳо ба истиқболи Фирдавсӣ замоне оғӯш кушоданд, ки дар адабиёт услуби романтизм таҳким меёфт. Ин асар нахустин бор аз тарафи шарқшиносӣ англис У. Чонс (с.1774) ба забони англисӣ тарҷума шудааст. Аз байни русҳо М. Лозинский, М. Дяконов ва У.Б. Бону барои тарҷумаи «Шоҳнома» қувва озмудаанд [9, 3]. Натиҷаи ҳамин буд, ки соли 1934 ҳазораи Фирдавсиро халқҳои мутамаддин чун иди адабиёти ҷаҳон таҷлил карданд ва ёди шоири моро бузург шинохтанд. Бояд гуфт, ки «Шоҳнома» аз тамоми ҳамосаҳои хурду бузурги қаҳрамонӣ ва миллии мардумони гуногун: «Иллиёд», «Рамаён», «Суруди Ролан», «Достони полки Игор» ба он имтиёз дорад, ки дар назари суҳанофарин ба воқеоти олам, саргузашту сарнавишти инсонҳо, моҳияти маънии зиндагӣ таваччуҳи хоса зоҳир гардидааст ва танҳо ба нақлу тасвири рӯзгори қаҳрамонон иктифо наварзида, ҳар ҷое ки раво дидааст, ҷаҳонбинӣ,

фалсафа ва назари шахсии худро оид ба баъзе соҳаҳо ва лексикаи мансуби он бо маҳорати нотакрор баён кардааст.

Дар рафти таҳқиқ, аз чилди якуми нашри интиқодии “Шоҳнома” [1] ва методҳои муқоисавӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, шарҳдеҳӣ қорбаст шуда, ҳамчунин, ба сарчашмаҳои луғавӣ, аз қабилӣ “Фарҳанги мухтасари Шоҳнома [12], “Бурҳони қотеъ”-и Муҳаммадхусайни Бурҳон [4,5,6], “Ғиёс-ул-луғот”-и Ғиёсиддин Муҳаммад [7,8] муроҷиат шуда, таҳлили лексикӣ-семантикӣ вожаҳои мавриди таҳқиқ дар асоси методҳои таърихӣ, муқоисавӣ-таърихӣ гузаронида шуд.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Тарақиёти ҷамъият водор мекунад, ки одамон аз рӯйи расму оин, касбу қор ва аз рӯйи зебу зинат ва мақсади ороишӣ либос ба бар қунанд. Масалан, сифати матоъ, нақшу ниғор, тарзи тароҳии он ба мақсади зебу зинат ва ороиш дохил мешавад. Заргарӣ – ҳунари истеҳсоли маснуоти бадеӣ (зеварот, асбобу ашёи рӯзгор, либосу аслиҳаи ҷангӣ) аз филизот (тилло, нуқра, мис, биринҷӣ, оҳан ва ғайра), санғҳои қимматбаҳову арзон (алмос, лаъл, ёқут, фирӯза, зумуррад, лоҷвард, ҷазъ, булӯри кӯҳӣ, ҷамаст, яшм, қаҳрабо, ақиқ ва ғайра) ва моддаҳои органикӣ (устухони фил, садаф, марворид, ҷӯб) сохта мешавад. Заргарӣ қадимтарин ва машҳуртарин навъи санъати ороиши амалӣ буда, дар “Шоҳнома” низ акси худро ёфтааст.

Фирдавсӣ пеш аз ҳама зевари инсониро дар хиради ӯ медонад ва ҳамин хирадро барои шоҳу номдорон зебоии асосӣ мешуморад:

Хирад афсари шаҳриёрон бувад,

Хирад зевари номдорон бувад [1, с. 26].

Ҳамин симу зар, ки беҳтарин ҷавоҳирот ҳастанд, дар ситоиши Абу Мансур бинни Муҳаммад қорбаст намуда, ин моддиётро назди ӯ хору хок медонад:

Ба чашмаш ҳамон хоку ҳам **симу зар**,

Бузургӣ бад-ӯ ёфта зебу фар [1, 40].

Зар – муродифи тилло ва заҳаб буда, гоҳе бар нуқраву сим ва рупия [7, 392] ҳаммаъно мешавад. Аз ҳамин вожа ё истилоҳи соҳаи заргарӣ чандин калима ва ибораҳои асли ва маҷозӣ сохтани Фирдавсро шоҳид мешавем, ки на фақат аз маҳорати баланди шоирии ӯ гувоҳӣ медиҳад, балки шиносандаи ин соҳаи ҳунармандӣ ва ё саррофи моҳир будани ӯро собит мекунад:

Андар ситоиши Султон Маҳмуд, ва омадани ӯро ба сари тахт таъриф намуда, ибори **кони зарро** маҷозан тасвир менамояд:

Зи Ховар биёрост то Бохтар,

Падид омад аз фарри ӯ **кони зар** [1, 41].

Вақте Ҷамшед ба тахти падар мешинад, ҳамоно дар сар тоҷ дорад, ки Фирдавсӣ аз зар будани он тоҷро тасвир намудааст:

Баромад бар он тахти фаррух падар,

Ба расми каён бар сараш **тоҷи зар** [1, 60].

Фирдавсӣ на фақат ин воситаҳои ороишотро барои зеби сухан ё ба ҷавоҳирот ороштани пайкари занону духтарон қорбаст намудааст, балки дар аввал маълумоти ҷолибе дар бораи кашфқунандаи симу зар ва умуман ҷавоҳирот зикр мекунад ва онро ба Ҷамшед нисбат медиҳад, ки аввалин шуда, бо гачу хишт чандин қасру кӯшқу гармобаҳо сохта, сипас сирри қоркарди гуҳар, ёқут, бечода ва ҳамон симу зарро дарёфт кардааст. Ин қоркардҳои Ҷамшед ҳама металҳои ҳастанд, ки чи дар рӯзгори гузашта ва чи замони муосир беҳтарин васоити заргарӣ маҳсуб мешаванд:

Зи хоро **гуҳар** ҷуст як рӯзгор,

Ҳама қард з-ӯ равшанӣ хостор.

Ба чанг омадаш чанд гуна **гуҳар**,

Чу **ёқуту бечодаву симу зар** [1, 63].

Дар ин байт чандин вожаҳои худӣ ва иқтибосии мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишотро мебинем, ки баъзе барвақто ба таркиби луғавии забон ворид шуда буданд, ки онҳоро Фирдавсӣ бо маҳорат қорбаст намудааст:

TILSHUNOSLIK

Гавҳар //гуҳар ва муарраби он ҷавҳар, ки ба маънои ёкут, лаъл, марворид, ҷавоҳирот [6, 45; 8, 200];

Вожаи **ёкут** ҳам аз ҷумлаи вожаҳои серистиёмолӣ лексикаи заргарӣ ва ороиши шайъҳо мебошад, ки таъри иқтисоби он ҳанӯз дар осори форсии миёна баррасӣ шудааст.

Дар “Бурҳони қотеъ”-и Бурҳон Муҳаммадхусайн, “Ғиёс-ул-луғот”-и Ғиёсиддин Муҳаммад ва “Фарҳанги забони тоҷикӣ” ба маъноҳои бисёр ташреҳ шудааст [8, 408; 6, 212; 17, 418; 18, 512]. Агар ҳулосаи моддаҳои луғавии “Бурҳони қотеъ” ва “Ғиёс-ул-луғот”-ро ҷӯем, чанд навъ аз сангҳои қиматбаҳо, ки сурх, зард, кабуд, сабз ва сафед мешавад. Аслан вожаи юнонӣ буда, чунин шаклҳоро паси сар кардааст: **Yākind “ёкут”** [**κιο.υακινυος**], п.м. **y'kwnd**, ф.н. **yākand**, арабӣ **yāqut**, иқтисоби арабӣ дар форсии нав **yāqut** [11, 261]. **Бечодаро** луғатнигорон навъе аз ёкут маънидод кардаанд [4, 204; 7, 156].

Дигар вожаи **сим** – **asēm** “сим, нуқра” юнонӣ буда, шакли **ασημων**-ро дорад, дар форсии нав **sim** (бо ихтисори овози а дар оғози вожа); бо пасванди форсии миёна –**ēn: asemēn**, ф.н. **simīn** “симин, нуқрагин” [11, 261]. Дар луғат ба маънои нуқра омадааст [17, 238].

Дар “Шоҳнома” нахустин дирафши каёнӣён, ки ҳамон дирафши Коваи оҳангар аст, дар аввал бо дебои румию гавҳар зеб дода шудааст, ки сипас ҳар шоҳе, ки нав ба тахти каёнӣ менишаст, мувофиқи одоб бар он ҷавоҳире меафзуд, ки ин ҳам мансуби лексикаи заргарӣ мебошад:

Биёрост онро ба **дебои Рум**,
 Зи **гавҳар** бар ӯ пайкару зар-ш бум.
 Аз он пас ҳар он кас, ки бигрифт гоҳ,
 Ба шоҳӣ ба сар барниҳодӣ кулоҳ.
 Бар он бебаҳо чарми оҳангарон,
 Баровехтӣ нав ба нав **гавҳарон** [1, 100].

Бар ивази меҳнати ҳалол бахшидани ҷавоҳироту зар аз қадим байни ориёӣҳо маъруф будааст. Чунонки Фаридун ба созандагони гурзаш мебахшад:

Писанд омадаш кори пӯлодгар,
 Бибахшидашон ҷомаву **симу зар** [1, 102].

Вақте Фаридун барои озод намудани марзу бум аз зулми Заҳҳок муроҷиат мекунад, номдорони шаҳр барои расидан ба оқибати нек дар ин роҳ моддиёти қиматро нисор мекунад:

В-аз он пас ҳама номдорони шаҳр,
 Касеро, ки буд аз **зару ганҷ** баҳр [1, 119].

Хушбахтона, Фаридун ҷаҳонро аз зулми Заҳҳок пок мекунад ва мардум ин пирӯзиро ҷашн мегиранд ва дар ҳамин ҷашн аз вожа-истилоҳоти мансуби заргарӣ корбаст намудани Фирдавсро мебинем, ки зеби сухани ӯро афзудааст:

Ҳама **зарру гавҳар** баромехтанд,
 Ба тахти сипаҳбад фуру рехтанд [1, 126].

Дар услуби Фирдавсӣ вожа-истилоҳоти заргарӣ гоҳе ба маънои маҷозу фразеологӣ корбаст шудаат, чунонки дар таърифи фарзандони Фаридун:

Ба бахти ҷаҳондор ҳарсе писар,
 Се фаррухнаҷод аз дари **тоҷи зар** [1, 127].

Ин услубро дар достони “Рашк бурдани Салм бар Эраҷ” ҳам дида метавонем, ки ибораи **тахти зар** ба маънои тахти беҳтарин, ки манзур тахти шоҳии Эрон аст, корбаст шудааст:

Набудааш писандида бахши падар,
 Ки додаш ба кеҳтарписар тахти **зар** [1, 148].

Фирдавсӣ вожа-истилоҳи заргариро дар таърифи қасру айвонҳои шоҳон корбаст намуда, гоҳе ҳадди онро то муболиға бурдааст, ки бо ҳиштҳои тиллоӣ сохта шудани коҳи шоҳи Яман, ки фарзандони Фаридунро дар он пешвоз мегирад, намунаи ин фикр аст:

Яке коҳ ораста чун биҳишт,
 Ҳама аз **зару сим** афганда хишт [1, 138].

Ва ё байте, ки дар таърифи тӯи духтарони Сарву фарзандони Фаридун гуфтааст:

Зи **гавҳар** Яман гашта афрӯхта,
Иморй як андар дигар дӯхта [1, 142].
Дар тасвири, ки Зол ба Зобулистон бармегардад:
Биёроста Систон чун биҳишт,
Гилад мушки соро буду **зар-ш хишт** [1, 244].
Дар таърифи ғуломону канизон ва замини Зобулистон аз ду вожаи мансуби заргарй:
гавҳару зар корбаст намудааст:
Ғуломони румй ба дебои Рум,
Ҳама **пайкар аз гавҳару зар-ш бум** [1, 242]
Ҳамчунин, дар тасвири асбобҳои маишии рӯзгордорй, ки дар онҳо ҳам ҳунари заргарон дида мешвад: **табақ, коса, чом, хон** ва амсоли инҳо. Масалан, аз **забарҷад** “навъе аз зумуррад” [5, 92]; “ҷавҳарест сабзранги ба зардй моил” [7, 388], корбаст намудааст:
Забарҷад табақхову пирӯза чом,
Чи аз **зарри сурху** чи аз **сими хом** [1, 242].
Ба дебои чинй биёростанд,
Табақҳои заррин биперостанд [1, 271].
Бибурданд холигарон **хони зар**,
Шаҳаншоҳ биншаст бо Золи Зар [1, 336].
Вақте Манучеҳр ба воя мерасад, Фаридун тахту гурз ва дигар дороиҳоро ба ӯ мебахшад. Дар ин байт ҳам аз лексикаи заргарй вожаи **зар** дар таркиби ибораи **тахти заррин** сифтатй нисбй шудааст:
Ниё **тахти заррину** гурзи гарон,
Бад-ӯ доду пирӯза тоҷи сарон [1, 173].
Ва ё дар тасвири гаҳвора – маҳд:
Ҳамон **маҳди заррин** ба дебои Чин,
Ба гавҳар биёроста ҳамчунин [1, 215].
Дар тасвири **тоҷ, кулоҳ, ҷавшан, чома, муҳр, яроқу аслиҳаи** аскарон ва **зину лаҷоми аспон** аз вожаҳои мансуби заргарй бо маҳорат истифода бурдани Фирдавсиро мебинем, ки аз маҳорати баланди шоирии ӯ гувоҳй медиҳад:
Чу аспони тозй ба **зарринситом**,
Чу шамшери ҳиндй ба **зарринниём** [1, 174].
Дар ин байт вожаҳои зарринситом ва зарринниём зикр шудааст. **Зарринситом** аз ду калима – **зар** ва **ситом** сохта шудааст, ҷузъи **ситом** дар луғот чунин ташреҳ шудааст: “Соҳт ва яроқӣ аспро ғӯянд” [5, 137]; “Зеварест, ки хос ба асп тааллуқ дорад” [7, 413]. Пас, маъно аспҳои бо чомаю абзори заррин орошташуда мебошад.
Зарринниём ҳам аз ду калима – **зар** ва **ниём** сохта шудааст, ки ҷузъи **ниём** дар забони тоҷикӣ-форсӣ “ба маънои ғилофи корд ва шамшер” [8, 362] аст. Яъне ғилофи корду шамшерҳои персонажҳои тасвиршуда аз зар сохта шудааст. Бо ҳамин маъно дар байти зерин ҳам корбаст шудааст:
Зи аспони тозй ба **зарринситом**,
Зи шамшери ҳиндй ба **зарринниём** [1, 242].
Тасвири пайдарҳамии якчанд шайъ, ки аз зару ёқут сохта шудааст:
Ҳамон тахти пирӯзаву **тоҷи зар**,
Ҳамон **муҳри ёқуту зарринкамар** [1, 243].
Дар байти зерин бо ёқут музайян шудани тоҷи Манучеҳрро ёдовар шудааст, ки ҳамона мансуби ҳунари заргарон будааст:
Манучеҳр бархост аз тахти оч,
Зи **ёқути раҳшанда** бар сар-ш **тоҷ** [1, 305].
Фирдавсй дар эҷоди “Шоҳнома” вобаста бо таносуби сухан, аз ҳама бештар тавассути вожаи **зар** калимаҳои мураккаб ва ё сифатҳои нисбии мансуби лексикаи заргарй сохтааст. Чунонки, дар абёти зерин: аслиҳа, камарбанд, сипар, кулоҳи аз зар сохта ва зебодаро мебинем:
Ба **зарринситому** ба **зарринкамар**,
Ба симинрикобу **зарринсипар** [1, 216].

TILSHUNOSLIK

Пас, ороста Золро пеши шоҳ,
Ба **зарринамуду** ба **зарринкулоҳ** [1, 239].

Дар баробари инҳо баъзе асбобҳои ороишоти занонаро дар мавридҳои хос корбаст намудааст. Масалан: **Гўшвор - Гўшвора** — گوشواره — асбоби зинат, ки ба гўш меовезанд, ҳалқа, овеза [18, 373], ки дар достони “Пайғом фиристодани писарон назди Фаридун” дар қатори дигар асбобҳо зикр шудааст:

Або **тоҷу** бо **тавқу** бо **гўшвор**,
Чунон чун бувад дархури шаҳриёр [1, 178].

Ҳамчунин дар баёни канизе, ки фиристодаи Рӯдоба буд ва назди Синдухт бардурӯғ сухан мегуфт, муродифи луғавии гўшвораро дар қатори дигар либосҳои занона корбаст намудааст:

Биёвардамаш **афсар** зарнигор,
Яке **ҳалқа пургавҳари шоҳвор** [1, 291].

Ва ё дебои зарбафт:
Дирам хост бо зарру гавҳар зи ганҷ,
Гаронмоя **дебои зарбафт** панҷ [1, 264].

Синдухт сози сафар мекунад худ ва чанд канизро бо беҳтарин шева ороиш медиҳад, ки он шайъҳо ҳама мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишгарӣ буда, дар чилди якуми “Шоҳнома” фақат Синдухту Рӯдоба ва ёварони онон то ба ин ҳад тасвир шудаанд:

Биёрост танро ба **дебову зар**,
Ба **дурру** ба **ёқути пурмоя сар** [1, 325]

Дар ин байт мурод аз **дурру ёқути пурмоя** тоҷи занонаи бо ҷавоҳирот зебдода мебошад ва дар байти зерин тавқ – гарданбанд ва ҳалқа [8, 31]-и парасторони Синдухт тасвир шудааст:

Або **тавқи заррин** парастанда шаст,
Яке чоми зар ҳар якеро ба даст [1, 326].
Ҳамчунин чамъи ин ороишот дар як байт:
Яке **тоҷи пургавҳари шоҳвор**,
Або **ёраву тавқу бо гўшвор** [1, 326].

Замони ақди Золу Рӯдоба фаро мерасад, ки Фирдавсӣ онҳоро бо тоҷҳои мурассаъ тасвир намудааст:

Сари моҳ бо **афсари зарнигор**,
Сари шоҳ бо **тоҷи гавҳарнигор** [1, 354].

Фирдавсӣ лексикаи заргариро на фақат дар рӯзҳои хушию сур, чашну нишастан ба тахти шоҳӣ, балки дар рӯзҳои мотам ва ё расидани марг ҳам корбаст намудааст. Масалан, Тур пеш аз он, ки бо ханҷар Эраҷро мекушад, аввало бо **курсии зарин** бар сараш мезанад:

Яко-як баромад зи ҷои нашаст,
Гирифт он **гаронкурсии зар** ба даст [1, 165].

Ҳамчунин, дар идомаи достон, ки аз ҷавонмаргии Эраҷ падараш огоҳ мешавад, сари бегуноҳ буридашудаи писарро дар тобути зарин мебинад, ки Фирдавсӣ ба ду гуна: **зарртобут** ва **тобути зар** корбаст намудааст:

Хурӯше баромад аз он сўгвор,
Яке **зарртобуташ** андар канор.
Ба **тобути зар** андарун парниён,
Ниҳода сари Эраҷ андар миён.
Зи **тобути зар** тахта бардоштанд,
Ки гуфтори ӯ хира пиндоштанд [1, 167].

ХУЛОСА

1. Дар “Шоҳнома” лексикаи ороишӣ ва зебу зинат ба таври фаровон корбаст гардида, таъбу завқи баланди мардуми мо, лаҳзаҳои гуногуни зиндагӣ, расму оин, давлату давлатдорӣ, рамзҳои давлатдорӣ, сарвату боигарӣ ва умуман таърихи мардуми эронитабор тасвир гадидааст. Дар натиҷаи таҳлили лексикаи заргарӣ ва ороишӣ маълум гардид, ки ин гуруҳи калимаҳо дар асар ба маъноҳои асли ва маъноҳои зиёди маҷозӣ ва фразеологӣ корбаст гардидаанд.

2. Фирдавсӣ дар эҷоди “Шоҳнома” вобаста бо таносуби сухан, аз ҳама бештар тавассути вожаи зар калимаҳои мураккаб ва ё сифатҳои нисбии мансуби лексикаи заргарӣ сохтааст.

3. Ҳунари заргарӣ ва ороишӣ дар “Шоҳнома” танҳо чузъи фарҳанги зебӣ нестанд, балки бо ҳикмату рамзҳои амиқ алоқаманданд. Фирдавсӣ бо истифодаи вожаҳои марбут ба заргарӣ на танҳо муҳити асарашро воқеӣ ва пуршукӯҳ кардааст, балки арзишҳои фарҳангиву ахлоқии замони хешро низ таҷассум намудааст.

КИТОБНОМА

1. Абулқосими Фирдавсӣ. Шоҳнома / Фирдавсӣ Абулқосими. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1 (Таҳияи К.Айнӣ, 3. Аҳрор), 1987. – 480 с.
2. Қосимова М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Ҷилди 1. – Душанбе, 2012. – 568 с.
3. Мухторӣ Қ. Хусусиятҳои луғавию услубии ашъори Рӯдакӣ. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 130 с.
4. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1, 1993. – 416 с.
5. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Адиб, ҷилди 2, 2004. – 424 с.
6. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Адиб, ҷилди 3, 2014. – 400 с.
7. Муҳаммад, Ғиёсиддин. Ғиёс-ул-луғот. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1, 1987. – 480 с.
8. Муҳаммад, Ғиёсиддин. Ғиёс-ул-луғот. – Душанбе: Адиб, ҷилди 2, 1988. – 416 с.
9. Овози Самарқанд. №81. 4.11.2022.
10. Садриддин Айнӣ. Куллиёт, ҷ. 11 (китоби 1). – Душанбе 1977, - 432 с.
11. Саймиiddинов Д. Вожаиносии забони форсии миёна. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.
12. Фарҳанги мухтасари Шоҳнома. – Душанбе: Адиб, 1992. – 496 с.
13. Ермакова Е.С. Женские ювелирные украшения Бухары конца 19- начала 20 века / Монография. – М., 2000. – 166 с.
14. Истамова М. Дж. Лексика швейного и вышивального искусства в Самаркандских говорах таджикского языка: автореф. дис. ... канд. филол. Наук / Дж.М.Истамова: 10. 02. 22. – Душанбе, 1983. – 20 с.
15. Фахретдинова Д.А. Ювелирное искусство Узбекистана. – Ташкент: «Изд-во лит. и искусства», 1988. – 204 с.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.1. – 951 с.
17. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.2. – 950 с.
18. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди I-II. – Душанбе – Бухоро: 2015.